

PETER JANČIČ

O političnem pluralizmu pri nas

Beseda pluralizem se je v Sloveniji (najbrž pa tudi v Jugoslaviji) v politično-politološki terminologiji začela resneje uveljavljati v sedemdesetih letih. Najbrž zaradi ideološke spornosti so se besede pluralizem v tistem času – pa skoraj vse do danes – spredaj ali zadaj držala razna besedno-ideološka določila. Govorilo se je, recimo, o samoupravnem pluralizmu ali o pluralizmu samoupravnih interesov, najbrž zato, da bi ga razlikovali od termina »kapitalistični« pluralizem, ki je bil, in zdi se, da je celo še danes – ideološko sporen. Vprašanje pa seveda je, ali na »kapitalistično« obremenjenost termina lahko pristanemo.

V leksikonu Cankarjeve založbe je zapisana takšna opredelitev političnega pluralizma: »V politični znanosti med drugim poimenovanje večstrankarskega sistema, pa tudi oznaka za politične ureditve, v katerih se politične odločitve oblikujejo pod vplivom večjega števila političnih subjektov.« Ta splošni leksikon omenja ob besedici pluralizem tudi: »V političnem sistemu SFRJ na družbeni delitvi dela zasnovani interesni pluralizem kot ena bistvenih značilnosti političnega življenja.«

Za rabo v tem tekstu bom pod terminom pluralizem razumel sistem, v okviru katerega je možnih (oziroma že navzočih) več idej, programov, politik, ustrezen družbeni kriterij, ki omogoča demokratično soočanje med njimi in je obenem zagotovilo tako za nadzor nad izvajanjem določenega programa ali politike, pa tudi zagotovilo za obstoj pluralnega sistema sploh. V tovrsten kriterij običajno sodi na zgodovinskem spominu zasnovan sistem volitev, ki obenem zagotavlja vsaj nekoliko legitimnost in proceduralno demokratičnost izvolitve in funkcioniranja oblasti.

Razprava o političnem pluralizmu postaja danes ponovno aktualna iz več razlogov. Eden izmed njih je nedvomno notranja kriza v Jugoslaviji, ki je temeljito zamajala avtoriteto Zveze komunistov, za katero – kot bom pokazal – velja, da je ena osrednjih institucij (po vplivu) v okviru našega sistema. Drug vzrok je zunanji. V zadnjem času je v vzhodnem taboru prišlo do velikih sprememb: še posebej bi rad poudaril tiste na Madžarskem in Poljskem, ne moremo pa tudi povsem mimo drugačne vloge Sovjetske zveze v času, ko jo vodi Gorbačov. Spremembe na Madžarskem in Poljskem so nam odvzele primat pri uvajanju novosti v socialističnem bloku, s katerim smo se nekaj časa ponašali. Tretji vzrok za razmišljanje o pluralnem sistemu je pa tudi v splošni degradaciji ideje o socializmu, ki se nič več ne kaže kot alternativno superioren sistem nasproti kapitalističnemu – kar naravnost zahteva premislek nekaterih podmen v socialističnem (ali komunističnem) gibanju, kot je, recimo, tista o avantgardnosti partije. Določena teoretična izhodišča gradbincev in arhitektov socializma pa je spodbil ali spodbija tudi razvoj. Zdi se namreč, da je v času tako imenovane postindustrijske družbe, ko se je v temeljih spremenilo razmerje med produktivnostjo produkcijskih tvorcev (v plus znanju in v minus delu) le težko še govoriti o temeljnem konfliktu, kot ga je zastavil Marx.

Za označitev jugoslovanskega sistema, ki ga prej citirani Leksikon Cankarjeve založbe označi kot na družbeni delitvi dela zasnovan interesni pluralizem (zdi se, kot da je v tem nekako implicirana razredna usmeritev tega sistema), bi bilo po eni strani potrebno analizirati skupščinski sistem, po drugi strani pa tudi naše družbenopolitične organizacije in druge subjekte. Med njimi zaradi normativno in tudi realno prav posebne vloge še posebej položaj in vloga Zveze komunistov.

Zaradi omejene dolžine tega prispevka bomo delegatski sistem označili samo v nekaj črtah. Občanu, recimo piscu teh vrstic, omogoča, da ga predstavlja delegat delegata delegata njegovega delegata. Na ta način, torej z verigo delegatov, je občanu tudi onemogočeno, da bi res vplival na izbiro delegatov na višjih ravneh. Temu bomo drugače rekli na družbeni delitvi dela zasnovani interesni »pluralizem«.

Ne posebno manj spodbudno je stanje tudi glede družbenopolitičnih organizacij. Trenutno jih je v Jugoslaviji pet. Zveza komunistov, zveza mladine, zveza borcev, zveza sindikatov in zveza delovnih ljudi. Ni potrebna poglobljena analiza, da bi ostali pozorni na razlike med njimi. So namreč zelo očitne. Zveza komunistov ima svoj program in kriterije, na podlagi katerih lahko vpliva na izbiro svojih članov. Druge družbenopolitične organizacije kriterijev za izbiro članov nimajo – oziroma imajo statistične kriterije. Recimo starost, zaposlenost, udeležbo v drugi svetovni vojni... Glede programov so drugi DPO-ji ravno tako pomanjkljivi. Zveza mladine se morda ponekod še trudi, da bi ga vsaj formalno spisala, borci kar včasih kar povejo, da je program Zveze komunistov tudi njihov program. Na podlagi pravkar opisanih razlik lahko sklenemo, da je za jugoslovanski politični prostor predvidena ena stranka (= partija) in štirje statistični konglomerati. Zanimivo pa je, da je ob vsem tem partiji in konglomeratom v okviru skupščinskega sistema v takoimenovanih družbenopolitičnih zbiorih zagotovljena fiksna in številčno vnaprej določena vloga. Popolnoma, ne glede na to, koliko volilnih lističev bi dobila partija ali kateri izmed konglomeratov, če bi morebiti izvedli volitve.

Razen tega, da Zvezo komunistov od konglomeratov ločita program in možnost vpliva na izbiro lastnih članov, določa položaj partije kot izreden še ustava (ki jo določa za avantgardo in čuvarja revolucije sploh), pa statut SZDL, ki daje partiji prvo besedo ob morebitnih nesoglasjih. Da je zelo velika tudi njena realna politična moč, najbrž ni potrebno niti poudarjati, a samo za ilustracijo: razni funkcionarji se ob dogodkih na Kosovu kar naprej sklicujejo na kongrese in seje Zveze komunistov, da bi pa kdo omenil ob tem še sklepe zvezne skupščine, je pa že skrajna redkost. Kar seveda tudi kar precej pove o avtoriteti državnih organov glede na partijske.

Zdi se, da so v jugoslovanskem sistemu vse funkcije, ki sicer sodijo v prioriteto političnih strank na Zahodu, skoncentrirane zgolj v Zvezi komunistov. Zveza komunistov je tista, ki ustvarja ideje, programe in politike (že po ustavi naj bi skrbela za prihodnost revolucije), Zveza komunistov je baza kadrov politične elite (znano je, da je zastopanost nekomunistov v organih najvišje oblasti porazno nizka), člani partije so torej tudi izvajalci določenih politik in končno je partija tudi tista, ki (ker pač ni opozicije) nadzira izvajanje zastavljenih strateških in taktičnih ciljev. V zadnjem času pa se Zveza komunistov kaže celo kot organizacija, ki ob množičnih protestih občanov prevzema določene funkcije pravosodnih organov. Nedavno je (samo za ILUSTRACIJO) bilo v Beogradu pred skupščino rečeno: »Uskoro će biti objavljena sva imena organizatora demonstracija i želim da vam kažem da će oni koji su se poslužili ljudima i manipulisali, radi ostvarivanja političkih ciljeva protiv Jugoslavije – biti kažnjeni i biti uhapšeni. U ime rukovodstva SR Srbije ja vam to garantujem.« Zapisane besede je izrekel eden partijskih liderjev.

Mimogrede, njegova napoved je bila zelo točna, saj je bilo že čez nekaj dni priprtih nekaj nekdanjih kosovskih voditeljev. Poudaril bi rad, da sicer v svetu ni ravno običajno, da bi stranke prevzemale funkcije pravosodnih organov.

Povedano nam kaže, da Zveza komunistov ni stranka na oblasti. Daleč od tega. Je stranka oblasti. Da bi lahko govorili o stranki na oblasti, bi bila namreč potrebna tudi stranka v opoziciji, ki bi s svojo specifično vlogo prispevala k funkcioniranju sistema in seveda pretendirala na oblast na naslednjih volitvah. Takšne stranke pa v Jugoslaviji seveda ni. Kot ni tudi volitev ali parlamenta. Obstaja le skupščina delegatov delegatov delegatov delegatov naših delegatov.

Iz povedanega je lepo razvidno – čeprav je bil način prikaza nekoliko grob in nedodelan – da je naš sistem v samem jedru naravnost klasičen zgled enostrankarskega, monističnega političnega sistema. (Do monističnega sistema pridemo tudi, če zanikamo, da je partija stranka, saj ne moremo zanikati pglavitne vloge subjekta, kakršen je Zveza komunistov, ki je zaradi apriorne določenosti ovira za demokratično, enakopravno soočanje med subjekti.)

Na eni strani imamo v političnem sistemu stranko z zagotovljeno avantgardnostjo, torej monopolnim položajem, zraven nje nekaj statističnih konglomeratov, ki so izpostava partije ali pa se na svojo bazo med ljudmi zaradi njihove raznolikosti sploh ne morejo sklicevati – vsakršna druga družbenopolitična organizacija (recimo socialdemokratska, liberalna, konservativna, radikalna ali kakšna druga stranka) pa je kar naravnost in zelo konkretno prepovedana.

K enostrankarskemu, monističnemu političnemu sistemu sodijo vsem nam že dobro znane pomanjkljivosti. Na podlagi primerjave si jih lahko predstavljamo s posledicami, ki jih ima monopol določene gospodarske organizacije nad celotnim trgom na ekonomskem področju. V prvi vrsti je posledica velika rigidnost, neprilagodljivost sistema, saj obstaja le ena partija le ene resnice. Ljudje smo pa že takšna bitja, da slišimo predvsem tisto, kar bi radi slišali. To rigidnost je empirično enostavno locirati. Kaže se, recimo, v tem, da že več desetletij trmasto vztrajamo pri določenih pridobitvah »revolucije«, ki že več desetletij veljajo za zgrešene. Ena tovrstnih pridobitev je zavračanje upoštevanja vloge tržnih mehanizmov, ali pa vztrajanje pri zemljiškem maksimumu v kmetijstvu tudi po šestdesetih letih, pa sklicevanje na delavski razred (najprej v družbi, katere večino so tvorili kmetje, potem v družbi, kjer proletarska ideologija zaradi postindustrijskih tendenc spet zgublja tla pod nogami)...

Zdi se, da je sistem zelo rigiden tudi v nekakšnem neuspešnem eksperimentiranju, ki ga nekateri imenujejo revolucija, ki traja, kaže se pa v cikličnih reformnih prizadevanjih, ki so se do danes še vsa končala s kolapsom in povečanim zunanjim dolgom.

Razen rigidnosti so enopartijski sistemi običajno tudi izrazito represivni do drugače (ne enopartijsko, pa tudi enopartijsko) mislečih. Tovrstna tendenca se je kazala ves čas povojne novejše zgodovine – recimo, v paranoidnem preganjanju nekakšnega notranjega sovražnika, kontrarevolucije, birokratov, tehnokratov, ultralevičarjev, maspokovcev, kavčičevcev in kar je še takšnih stvari. Na več načinov se tovrstne tendence kažejo tudi danes. Recimo tako, da v južnejših delih države govorniki občasno pozivajo represivne organe v Sloveniji, naj vendar že začnejo ukrepati proti raznim zvezam, ki se v zadnjem času ustanavljajo v Sloveniji. Slišati je bilo celo stališče, da je prišlo v Sloveniji do uvajanja večpartijskega sistema. To zadnje stališče dokazuje seveda samo, da govorcu manjka temeljnega znanja o določenih stvareh, in da bi bilo bolje, če bi molčal. Gre namreč za to, da je strankarski sistem zapleten mehanizem, ki ne deluje brez določenih institucij

– kot so volitve ali parlament, pa stranke z določeno tradicijo, s primernimi voditelji in še in še.

Ob povedanem se nam razprava o političnem pluralizmu kaže kot razprava o preboju ozkih meja današnje politike (ko govorim o politiki, govorim o politiki v ožjem pomenu te besede, ne pa tudi v širšem, saj bi to razpravo še dodatno zapletlo). Ob tem naj velja, da sistem političnega pluralizma nikakor ni ideal, ki bi zagotavljal absolutno najboljše politične rešitve v našem političnem prostoru ali – bogne daj – izhod iz naše krize v nekaj naslednjih letih. Njegove pozitivne strani so, da omogoča kompetitivnost idej, programov in politik v okviru civiliziranega mehanizma za njihovo demokratično soočanje (torej ne s čistkami ljudi) in obenem omogoča tudi nadzor nad izvajanjem dogovorjene ali načrtovane politike in politike sploh – je torej vsaj minimalno zagotovilo za razumnost, humanost in profesionalnost v politiki. Obenem ima tovrstni sistem tudi z vidika legitimnosti precej bolj zavarovan hrbet, saj oblast temelji na ljudskih volitvah, ne pa na apriorni avantgardnosti določenega političnega subjekta in določenih »kadrov«. Ne smemo pa pozabiti, da bi bil večpartijski sistem z dveh vidikov le težka alternativa sedanjemu sistemu. Po eni strani bi neurejeno nacionalno vprašanje, ki je med vsem drugim tudi posledica kaotičnega ekonomsko-političnega reda v zadnjih letih (in to se zdi zelo nujno), večpartijski pluralni sistem zamejilo v meje republiških konsenzov. Po drugi strani bo ob Zvezi komunistov zelo težko najti temelje za ustanovitev drugih strank, ki bi ji sploh lahko konkurirale. Tudi za to, kot za samo delovanje pluralnega političnega sistema, je namreč potreben ne samo zelo precizen političen aparat, temveč tudi določen zgodovinski spomin in predvsem čas!